

Марина Сорока

Інформаційні продукти бібліотек: проблеми кооперативного формування та суспільного використання

Необхідність формування національних інформаційних ресурсів в умовах обмеженого фінансування зумовлює потребу в тіснішій співпраці бібліотек з іншими суб'єктами системи документальних комунікацій. Широкий спектр питань цієї проблематики було розглянуто на спільному засіданні круглих столів «Проблеми і шляхи вирішення кооперації й інтеграції бібліотечних ресурсів та інформаційних мереж» і «Власні інформаційні продукти бібліотек: досвід, проблеми створення та використання». У ньому взяло участь понад 70 осіб — гостей та співробітників Бібліотеки. Об'єднання цих заходів було викликано спільними цілями та єдністю шляхів розв'язання визначених проблем.

На засіданні значну увагу було приділено питанню створення корпоративної мережі провідних бібліотек Києва з метою вдосконалення інформаційного забезпечення наукових досліджень. Перспективи розгортання такої роботи окреслив у своєму виступі к. е. н., заст. генерального директора НБУВ А. О. Чекмарьов. На першому етапі реалізації мережі (2001—2002 рр.) були задіяні три книгозбірні (національні бібліотеки та Наукова бібліотека ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка), надалі до мережі залучатимуться інші наукові та інформаційні установи. Ці ж самі бібліотеки займаються розробкою українського формату представлення бібліографічних даних у комп'ютерних інформаційних системах. Про хід виконання згаданих робіт доповів заст. генерального директора Національної парламентської бібліотеки України В. А. Александров. Його повідомлення викликало підвищений інтерес учасників круглого столу, оскільки результати роботи сприятимуть прискоренню процесів формування сукупного національного бібліографічного ресурсу, що відобразить Державний бібліотечний фонд України.

Формування власних інформаційних продуктів нині повинно стати одним із пріоритетних напрямів діяльності бібліотек. Саме про це йшлося у виступі д. і. н., заввідділом національної бібліографії НБУВ В. Ю. Омельчука. Він наголосив на

необхідності створення єдиної електронної бази даних україномовної книги, що міститиме всі рукописні, друковані та електронні праці, які виникли з часів народження писемності до наших днів. Вона має наповнюватися кооперативними зусиллями національних, обласних та інших провідних бібліотек.

Певні здобутки в напрямі формування електронних ІР має НБУВ, яка в рамках виконання завдань програми інформатизації розробила і розпочала реалізовувати два проекти — створення Національної електронної бібліотеки та Національної системи реферування української наукової літератури. У рамках виконання проектів на Інтернет-вузлі Бібліотеки поповнюються три блоки ІР: бібліографічні, реферативні та повнотекстові. Їх загальний об'єм на сьогодні вже досягає 2 GB, з них текстові файли — 25 %, електронні каталоги, картотеки та бази даних становлять 75 %. На засіданні відбулася презентація цих ресурсів. Інтернет-вузол НБУВ щодня відвідує 500—550 абонентів з оригінальними ІР-адресами (останніми вважаються, як правило, окремі наукові установи, заклади тощо), які здійснюють 2,5—3 тис. пошуків у базах даних Бібліотеки і отримують до 10 тис. файлів.

Одним з найважливіших компонентів інфо-ресурсів є Загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова», що створюється Бібліотекою спільно з Інститутом проблем реєстрації інформації НАН України й нині вміщує майже 50 тис. записів. У перспективі ця БД має відображати відомості про всі наукові публікації українських учених. Сьогодні в ній майже на сто відсотків відображено монографії, енциклопедії, довідники, словники, збірники наукових праць, матеріали конференцій, автореферати дисертацій, препринти, але постатейно реферується лише частина вітчизняних серіальних видань (понад 250), усього ж в Україні видається близько 1100 журналів та продовжуваних видань. Щоб включити весь цей репертуар до реферативної БД слід прискорити процес створення галузевих та/або регіональних центрів первинної кумуляції інформації. Роль таких центрів можуть

перебрати на себе головні галузеві бібліотеки (наприклад, Державна наукова медична бібліотека, Державна науково-технічна бібліотека, Державна науково-педагогічна бібліотека), органи НТІ, територіальні бібліотечні та інформаційні асоціації тощо.

Для періодичних і продовжуваних видань, у яких подано авторські анотації та реферати, в НБУВ розроблено різні формати подання матеріалу в електронному вигляді. Редакції, що мають електронні версії своїх видань, після їх незначної обробки згідно з обраним форматом мають змогу надсилати дані до Служби реферування НБУВ. Після наукового редагування та систематизації матеріали надходять до БД «Україніка наукова». За такою технологією співпрацюють зі Службою реферування редакції науково-технічних збірників «Радиотехніка», Харківського художньо-промислового інституту, журналів «Акустичний вісник», «Ендокринологія», «Людина і політика» тощо. Саме на розгортання такої роботи спрямовані зусилля в НБУВ.

Створення Національної електронної бібліотеки України в НБУВ здійснюється в спосіб повнотекстового розширення реферативних записів бази даних «Україніка наукова». В цій бібліотеці понад 8 тис. документів: монографії, автореферати дисертацій, статті з періодичних видань, електронні версії духовних першоджерел України (Київські глаголичні листки, львівський Апостол, «Енеїда» Івана Котляревського, «Кобзар» Тараса Шевченка, твори Миколи Гоголя тощо), комп'ютерні версії публікацій державних і політичних діячів України. Цей ресурс найпопулярніший серед користувачів Web-вузла НБУВ. Адже кінцева мета звертання до вторинної інформації — отримання повних текстів документів. Електронна бібліотека та реферативна БД як система-навігатор, що допомагає здійснювати пошук необхідної інформації, — саме ті інформаційні продукти та послуги, яких потребує сучасний користувач від сучасної бібліотеки.

Електронні видання — це поки що зовсім незначна частка українського документального потоку. Тому з великим зацікавленням учасники конференції заслухали доповідь завсектором реферування наукової літератури **Н. Я. Зайченко** «Електронний реферативний журнал: яким йому бути?» Як відомо, існує кілька видів електронних журналів: оригінальні, тобто ті, які створюються тільки в електронному вигляді; паралельні — електронні версії традиційних друкованих; інтегровані, що видаються в двох видах, котрі доповнюють один одного.

Використання електронних видань має ряд переваг. З точки зору бібліотечних спеціалістів — це розв'язання проблем оперативності та доступності.

Переваги електронних журналів з погляду користувача — це знову ж таки оперативність, різноманітність доступу (CD-ROM, онлайнвий, пошук), доступ з власного робочого місця, можливість переписати необхідну інформацію в свій ПК, можливість діалогу в інтерактивному режимі між користувачем та автором (за наявності посилання на електронну пошту автора або Web-сайт). А для видавництва корисно, що електронна публікація виключає витрати на друк, папір, оправу, зберігання та поштову розсилку.

Однак замість одних проблем з'являються інші, пов'язані з вартістю технічного забезпечення та електронної обробки інформації. До того ж слід враховувати високі ціни на комп'ютери, а також необхідність планової заміни обладнання та навчання всього персоналу.

В Україні вже здійснено перші спроби представлення паралельних електронних періодичних видань наукових та навчальних закладів на Web-серверах ряду установ, випускаються електронні видання на CD-ROM. Протягом 1999—2000 рр. було випущено кумулятивні компакт-диски з електронним варіантом УРЖ «Джерело» (за 1999 р. містить 10 тис. записів, за 1999—2000 рр. — 30 тис. записів) як додаток до традиційного друкованого журналу. Ця електронна копія є структурованим текстовим файлом у форматі PDF (Portable Document Format), який забезпечує при відтворенні повне збереження графічного й текстового оформлення (формул, графіків, фотоілюстрацій тощо). Надалі передбачається також підготовка й випуск копій БД «Україніка наукова», що дозволить користувачам здійснювати багатоаспектний пошук інформації. Про досвід цієї роботи проінформували представники ІПРІ НАН України м. н. с. **Т. Є. Полякова та О. І. Бондарева**.

У документальному потоці вітчизняних наукових матеріалів певну частку займають неопубліковані роботи, що проходять режим депонування. Депонування — це метод оперативної публікації відомостей про завершені наукові роботи за вузькоспеціальними темами. Воно забезпечує оперативне інформування про наукові досягнення вчених і фахівців, сприяє утвердженню пріоритету української науки. Депонування здійснюється для ознайомлення вчених і спеціалістів наукових установ, навчальних закладів та підприємств з рукописами праць вузь-

коспеціального характеру, які недоцільно видавати звичайними засобами друку. З цією метою ДНТБ України випускає РЖ «Депоновані наукові роботи». Про нього розповіла заввідділом цієї бібліотеки **В. В. Булинок**. РЖ включає реферати на наукові монографії, статті, збірники наукових робіт, матеріали конференцій, з'їздів, нарад та симпозіумів, депонованих у ДНТБ України, а також інформацію про НДР, затвердження наукових досліджень, розробки і досягнуті результати в галузі науки, техніки, культури, літератури, спеціалізованих наукових напрямів. Це видання відбиває понад 5,5 тис. документів.

У виступі заввідділом Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки УААН **Г. Г. Хурманець** ішлося про проблеми створення й видання галузевого РЖ «Агропромисловий комплекс України» (започаткований 1999 р.), про шляхи їх вирішення. Цей інформаційний продукт сьогодні має 9 випусків і включає понад 6 тис. записів. Передбачено створення та експлуатацію електронної бази даних з питань АПК. Серед проблем, порушених у виступі: обмеженість накладу РЖ, значна частина якого розповсюджується інститутам, дослідним станціям і регіональним центрам наукового консультування мережі УААН. РЖ видається українською мовою, котра, як правило, не зрозуміла користувачам країн за кордоном. Отже, залишається досить актуальним і потребує негайного вирішення питання перекладу РЖ або окремих його розділів російською мовою (з приводу цього існують попередні домовленості з керівництвом ЦНСГБ РосААН щодо можливості передачі російськомовного варіанта деяких розділів РЖ «АПК» в інформаційні видання Росії) та започаткування англійської реферативної БД відповідно до міжнародних стандартів для включення інформації, створеної в Україні, в світовий документальний потік.

У зв'язку з тим, що виходить уже цілий ряд українських РЖ (крім перелічених раніше, не слід забувати й про два галузевих реферативних видання Книжкової палати України — РЖ «Політика. Політичні науки», «Економіка. Економічні науки»), при обговоренні було висунуто пропозицію про необхідність створення методичної ради з питань реферування, яка б координувала цю роботу. Рада мала б розв'язувати проблеми:

- ❖ розробки єдиних методологічних та науково-методичних підходів до вирішення проблем реферування української наукової літератури;

- ❖ визначення оптимальних моделей розподілу робіт між усіма суб'єктами вітчизняної системи документальних комунікацій;
- ❖ організації міждержавного обміну реферативною інформацією й доведення до світової спільноти результатів наукових досліджень вітчизняних учених і фахівців.

В інших виступах на круглому столі обговорювалися питання створення в бібліотеках різних інфопродуктів: галузевих бібліографічних покажчиків, біобібліографічних довідників діячів науки, ІР на основі газетних публікацій тощо.

Як центр наукової та рекомендаційної медичної бібліографії Державна наукова медична бібліотека України готує поточні, рекомендаційні та ретроспективні науково-допоміжні покажчики, про них розповіла заввідділом **Л. Є. Корнілова**. Щорічно, починаючи з 1971 р., ДНМБ видає серію анотованих рекомендаційних покажчиків літератури «На допомогу практикуючому лікарю» з 33 спеціальностей, з 1982 р. щоквартально — анотовані списки літератури з актуальних тем медицини й охорони здоров'я: «Охорона материнства і дитинства», «СНІД», «Медицина катастроф». Усі видані матеріали надсилаються в лікувальні заклади м. Києва та області, а також в ОНМБ.

У тісному контакті з працівниками Головного управління охорони здоров'я столиці бібліотека готує і видає реферативні й аналітичні огляди, а саме: «Історія страхової медицини в країнах СНД і за кордоном», «Багатоукладність системи охорони здоров'я в умовах ринкових відносин» та ін.

Одночасно з поточним бібліографічним інформуванням ДНМБ видає тематичні рекомендаційні покажчики, де відображаються найновіші вітчизняні й іноземні видання. В практику бібліотеки ввійшло видання рекомендаційних покажчиків до з'їздів, конференцій.

Одним з головних напрямів бібліографічної діяльності ДНМБ є розробка великих науково-допоміжних покажчиків літератури, котрі підбивають підсумки розвитку вітчизняної та закордонної медицини з окремих проблем. При підготовці таких покажчиків бібліотека плідно співпрацювала з профільними НДІ, вищими медичними навчальними закладами.

Як організаційно-методичний центр для медичних бібліотек країни ДНМБ ініціювала програму «Медична україніка». На її засадах формується бібліографічна база з історії медицини України. В рамках сприяння цій програмі готується до друку бібліографічний посібник «Ката-

лог медичних книг, виданих в Україні (1841—1917 рр.)».

У виступі заввідділом Національної парламентської бібліотеки **Л. І. Бейліса** було розглянуте питання створення такого різновиду інфопродукту, як фахові інформаційні бюлетені (бібліотекознавчої тематики).

У спільній доповіді фахівців Інституту біографічних досліджень НБУВ к. е. н. **Т. В. Куриленко**, кандидатів історичних наук **Н. І. Мельник**, **О. М. Яценка** було висвітлене питання використання комп'ютерної БД «Джерела національної біографістики» для інформаційно-бібліотечного забезпечення біографічних досліджень.

Як показало обговорення, основними проблемами в сфері формування й використання інфоресурсів є:

- переважно галузевий принцип формування ресурсів, що приводить до орієнтування на задоволення потреб обмеженого кола користувачів;
- неузгодженість і несумісність форматів даних, які зберігаються в різних інфосистемах, несумісність регламентів і технологій їх відновлення, використання різних класифікацій і інших лінгвістичних засобів, що спричинює неоднозначність й суперечливість інфоресурсів, створених навіть у рамках однієї установи, неможливість їх спільного використання та взаємодії при вирішенні міжгалузевих завдань;
- брак єдиних правових норм, які регулюють доступ до державних ІР, регламентують порядок передачі й використання інформації;
- відсутність інформації про наявність, параметри і якість (у тому числі — достовірність) інформаційних ресурсів на задану тематику, ускладнений доступ до каталогів інформації навіть коли вони є.

Інформаційні системи в цілому та їх складові, а також інфопродукти мають бути *сертифіковані* в порядку, встановленому чинним законодавством.

Перспективними формами надання інфопослуг є розміщення всіх ІР на загальнодоступних сайтах Інтернет. Порушувалися на круглому столі й питання їх передачі для депозитарного зберігання.

Загалом учасники засідання констатували, що головну роль у роботах з кооперативного формування інформаційних продуктів відіграють книгозбірні — методичні центри бібліотечних мереж, які реалізують цим одну зі своїх методичних функцій.

Головними напрямками подальшої співпраці бібліотек при створенні національних інфоресурсів визначено:

- розробку та затвердження в 2002 р. формату представлення бібліографічних записів на комп'ютерних носіях і приведення наявних БД у відповідність з його правилами. В цьому гарантія створення національної бібліографії в спосіб інтеграції електронних каталогів і картотек провідних книгозбірень України;
- надання певного пріоритету вітчизняному проекту інтеграційного плану — диференційованій за галузями знання й інтегрованій у масштабах держави національній системі реферування української наукової літератури. Цей проект реалізується кооперативними зусиллями ряду суб'єктів системи документальних комунікацій, серед яких бібліотеки, інфоцентри, редакції наукових видань. Він потребує чіткої координації робіт, зокрема, організації міжвідомчої науково-методичної ради з проблем реферування, яка має бути створена при НБУВ. Вагомим напрацюванням цієї установи з розробки концептуальних основ вітчизняної системи реферування, а також тісний контакт з мережею науково-дослідних установ НАН України, галузевими академіями, навчальними установами та видавництвами дають змогу розробити методичні засади кооперативного створення національних науково-інформаційних ресурсів.